

Nätverket svenska kulturlandskap

Nätverksträff 2024

4–5 juli 2024 i södra Östergötland

Minnesanteckningar

Södra Östergötland

Under 2024 års nätverksträff besökte vi södra Östergötland med utgångspunkt Kisa. Södra Östergötland är en småbruten och ganska kuperad skogs- och mellanbygd med många små välskötta gårdar tillsammans med en del gods och säterier. I området finns rester kvar av det landskap som dominerade innan 1900-talets stora rationalisering av jordbruket. Historiskt är det här en blandning av ensädes- och tresädes-trakter, till skillnad från slättbygdernas tvåsädesbruk. Här finns flera mycket fina områden där det historiska landskapet och brukandet är levande.

Södra Bråta i södra Östergötland med utsikt över småländska höglandet.

Föllingsö

Föllingsö är ett säteri vid stranden av sjön Nedre Fölingen strax sydväst om Kisa. Dagens huvudbyggnad är från 1750-talet och kring bebyggelsen breder ett ålderdomligt odlingslandskap ut sig. Föllingsö ägs av Riddarhuset efter en donation 1883 och Länsstyrelsen i Östergötland förvaltar marken. Målsättningen med skötseln är att den rumsliga indelningen av inäga och utmark ska framträda och levandegöras och att dagens besökare ska få en förståelse för äldre tiders kulturlandskap. Redan under äldre järnåldern (400 f.Kr - 400 e.Kr) bodde det människor på Föllingsö och här finns flera gravar från tiden. Med hjälp av en karta från 1820 kunde vi få en bra bild av odlingslandskapet innan den agrara revolutionen. Av kartan framgår var man odlade potatis och i en sluttning fanns potatisgröpar bevarade. I närheten fanns även en boterrassplats från järnåldern, fornåkrar och ett flertal odlingsrösen. Kartan från 1820 ligger till grund för skötseln och restaureringen av området. Man har satt upp nya gärdesgårdar i de ursprungliga lägena, röjt i hagmarkerna och slagit ängsyrtorna för att återge området sin karaktär och bevara den biologiska mångfalden. Vi tittade vid besöket på fröställningar av fältgentiana och diskuterade hanteringen av örnbräken och hasselbuskar i ängarna.

Mycket av Föllingsös åkrar, diken, odlingsrösen och vägar återfinns på en karta från 1820-talet

Smedstorps dubbelgård

Smedstorp är ett kulturresevat mellan Kisa och Österbymo. Här har både hus och landskap bevarat sin karaktär sedan 1700-talet. Mangårdsbyggnaden är en så kallad dubbelgård, en tvillingstuga som varit delad mellan två brukare som haft var sin uppsättning ekonomibyggnader. Smedstorp är unikt genom att så många byggnader från 1700-och 1800-talen är bevarade. Samtliga byggnader är knuttimrade och har aldrig försetts med panel eller rödfärg. Byggnaderna omges av ett ålderdomligt odlingslandskap med inägomark och utmark som går att känna igen från den äldsta kartan över gården från 1707. Storskifte genomfördes aldrig här, och laga skifte först år 1944. I reservatet bedrivs slåtter på vägrenar och delar av den gamla ängsmarken, medan övrig betesmark omvandlats till beteshagar. Endast en liten del av ängen har omvandlats till åker. I de små och oregelbundna åkrarna finns rikligt med odlingsrösen och på åkerholmarna och runt gården finns många hamlade träd. Vid besöket på Smedstorp hade vi förmånen att få träffa gårdens brukare i vars släkt gården varit i generationer. Marken ägs privat och av Östergötlands museum och som förvaltare står Länsstyrelsen i Östergötland.

Smedstorps dubbelgård omges av ett ålderdomligt odlingslandskap med inägomark och utmark.

Den stora hästkastanjen är planterad runt 1830.

Åkerholmar med hamlade, väldigt ihåliga, askar.

Torpön

I sjön Sommen ligger Torpön som i södra delen förbinds med fastlandet av en liten bro. På Torpön gjorde vi ett stopp vid det som enligt uppgift är Sveriges största alm med en omkrets av nästan 8 meter. Tyvärr är almen drabbad av almsjuka och en stor del av stam och krona har knäckts. Dess dagar är räknade. Vidare besökte vi Boda gård, ett levande ekologiskt lantbruk vackert beläget med utsikt över sjön. Här fick vi träffa två generationers brukare mitt i generationsväxlingen.

Sveriges största alm har förlorat en stor del av sin stam och krona.

Södra Bråta

Södra Bråta är en liten gård belägen bland de skogklädda bergen på gränsen mellan Östergötland och Småland. Gården har varit i bruk sedan medeltiden. Namnet Bråta (1589 stavat *Brotha*) kommer från ordet "bråte" (som i hög med fällda träd) eller "bryta" i betydelsen röja, fälla och svedjeland. Hela området, bestående av gårdsmiljön med tillhörande små åkrar, skog och betesmark, blev naturreservat år 2007. Gårdens sista bofasta ägare, syskonen Ivarsson, brukade de mycket steniga och magra markerna på traditionellt sätt fram till 1990-talet genom att slå ängarna med lie och hålla djur i hagarna.

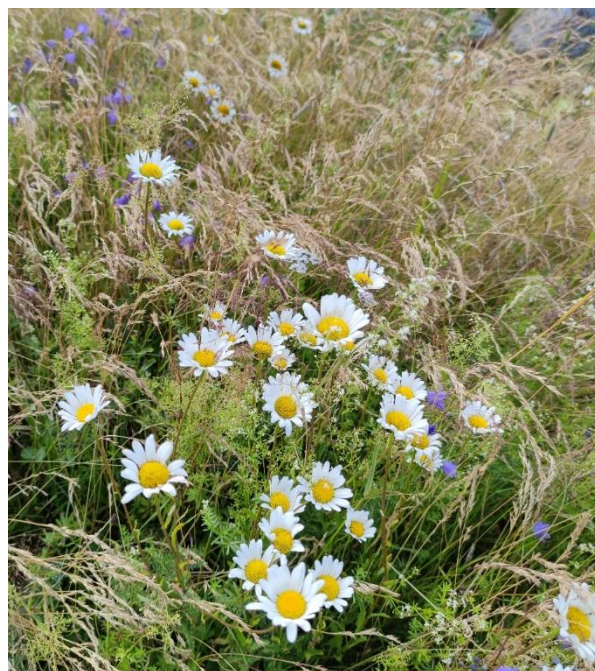
Gårdens ängs- och betesmarker ger en bild av hur fodermarkerna såg ut på många gårdar i trakten runt förra sekelskiftet. De flesta liknande marker är idag igenplanterade eller gödslade, vilket har förändrat vegetation och flora. På Södra Bråta har markerna aldrig gödslats och hävden aldrig upphört, vilket innebär en rik slätter- och betesgynnad flora. Idag är det Länsstyrelsen i Östergötland som förvaltar gården. Ängarna slås huvudsakligen med slätterbalk och en del skogen restaureras till betesskog.

Diskussion om hamling.

Under 1900-talet fick man möjlighet att med maskinell kraft röja de steniga markerna.

Området är mycket artrikt och förutom prästkraige och liten blåklocka hittar man här jungfrulin, ängsskallra och darrgräs.

